

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

УДК 349.6:662.997(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v2.2023.10>

Є. О. Платонова
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
orcid.org/0000-0002-5688-7857

Ю. С. Дубінін
заступник начальника науково-дослідної частини
Національного університету «Одеська юридична академія»
orcid.org/0000-0002-3106-5777

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ГЕОТЕРМАЛЬНОЇ ЕНЕРГІЇ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена встановленню правових засад використання геотермальної енергії в Україні як одного з перспективних напрямів енергетиці третього тисячоліття. Наявність значних ресурсів геотермальної енергії країни, які за тепловим еквівалентом переважають запаси традиційного енергетичного палива, визначає доцільність розвитку геотермальної енергетики. Швидкий розвиток цього сектору альтернативної енергетики є вкрай важливим в умовах війни та вважається одним з напрямів її післявоєнної відбудови та гарантування енергетичної незалежності. Підґрунтям використання геотермальних ресурсів в електроенергетиці, теплофікації, промисловості, бальнеології та інших галузях має стати ефективний механізм їх правового регулювання.

Встановлено, що використання підземних термальних вод, які є ключовим ресурсом отримання геотермальної енергії, встановлюється численними нормативно-правовими актами, які регулюють відносини у сфері природо-користування, охорони довкілля, сплати рентних платежів, розвитку альтернативних джерел енергії. Специфіка використання підземних вод для потреб геотермальної енергетики дозволила виділити два правові режими такого користування: спеціальне водокористування і спеціальне надрокористування; загальне надрокористування і спеціальне водокористування.

Проаналізовані сучасні тенденції та правові механізми стимулювання розвитку геотермальної енергетики: «зелений» тариф; надбавки до «зеленого» тарифу, аукціонної ціни за дотримання рівня використання обладнання українського виробництва; тариф на теплову енергію; податкові та митні пільги. З'ясовано, що існуючі економіко-правові стимули до виробництва геотермальної енергії не сприяли активізації зростання будівництва геотермальних теплових і електричних станцій в Україні.

Зазначені позитивні риси, недоліки та прорахунки правового регулювання використання геотермальної енергії в Україні. Визначені перспективні напрямки та наведені пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання відносин в сфері геотермальної енергетики країни.

Ключові слова: геотермальні джерела енергії, геотермальна енергетика, геотермальні ресурси, енергія тепла землі, підземні термальні води.

Platonova Y. O., Dubinin Yu. S. LEGAL BASIS OF GEOTHERMAL ENERGY USE IN UKRAINE

The article is devoted to the establishment of the legal basis for the use of geothermal energy in Ukraine as one of the promising areas of energy in the third millennium. The presence of significant resources of geothermal energy in the country, which in terms of heat equivalent outweigh the reserves of traditional energy fuel, determines the expediency of the development of geothermal energy. The rapid development of this sector of alternative energy is extremely important in the conditions of war and is considered one of the directions of its post-war reconstruction and guarantee of energy independence. The basis for the use of geothermal resources in electricity, heating, industry, balneology and other industries should be an effective and efficient mechanism of their legal regulation.

It has been established that the use of underground thermal waters, which are a key resource for obtaining geothermal energy, is established by numerous legal acts that regulate relations in the field of nature use, environmental protection, rent payments, and the development of alternative energy sources. The specificity of the use of underground water for the needs of geothermal energy made it possible to distinguish two legal regimes of such use: special water use and special subsoil use; general subsoil use and special water use.

Modern trends and legal mechanisms for stimulating the development of geothermal energy are analyzed: "green" tariff; surcharges to the "green" tariff, the auction price for compliance with the level of use of Ukrainian-made equipment; thermal energy tariff; tax and customs benefits. It was found that the existing economic and legal incentives for the production of geothermal energy did not promote the growth of the construction of geothermal heat and power plants in Ukraine.

The positive features, shortcomings and miscalculations of the legal regulation of the use of geothermal energy in Ukraine are indicated. Prospective directions are defined and suggestions are given for improving the legal regulation of relations in the field of geothermal energy of the country.

Key words: geothermal energy sources, geothermal energy, geothermal resources, ground heat energy, underground thermal waters.

Постановка проблеми. Використання тепла землі або геотермальної енергії в Україні є одним з перспективних напрямів розвитку альтернативних джерел енергії, подальший розвиток якого сприятиме вирішенню значних енергетичних проблем, пов'язаних із заміщенням традиційних органічних палив та забезпеченням промисловості мінерально-сировинними ресурсами. В складних для держави умовах воєнного стану, пріоритетність завдань з розвитку геотермальної енергетики надзвичайно підвищується з урахуванням нових загрозливих викликів, пов'язаних з захопленням атомних електростанцій, масштабними пошкодженнями критичної інфраструктури: електричних і газових мереж, різким зниженням рівня оплат в енергетичній системі. Безперечними перевагами геотермальної енергетики є: екологічна чистота, економічна привабливість, практична невичерпність джерела енергії, на відміну від інших альтернативних джерел – незалежність від погодних умов.

Доцільність розвитку геотермальної енергетики в Україні визначається наявністю значних ресурсів геотермальної енергії України, які за тепловим еквівалентом переважають запаси традиційного енергетичного палива. Доволі різноманітне використання геотермальних ресурсів, перш за все підземних термальних вод, в електроенергетиці, теплофікації, промисловості, сільському господарстві, бальнеології та інших галузях, потребує наявності взаємоузгодженого механізму правового регулювання їх використання.

Разом з цим, відсутність стратегії розвитку геотермальної енергетики та ефективних правових механізмів її державної підтримки негативно впливає на фінансову привабливість проектів з будівництва геотермальних станцій і є вагомою причиною того, що досі використання геотермальної енергії в Україні не набуло масштабів. Саме тому, дослідження правових засад використання геотермальної енергії в країні, а також недоліків та прорахунків в правовому регулюванні відносин геотермальної енергетики дозволить окреслити перспективи її розвитку з врахуванням енергетичних екологічних, соціальних та інших інтересів суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі економічні, технічні аспекти використання геотермальної енергії розглядали у своїх пра-

цях такі вчені, як А.А. Долінський, С.О. Кудря, О.М. Ободович та інші. В юридичній науці окремі питання правового регулювання відносин геотермальної енергетики досліджували у своїх працях Х.А. Григор'єва, М.М. Заверюха, К.М. Караханян, М.М. Кузьміна, Н.М. Обіюх, О.В. Сердюк, Т.Є. Харитонова та інші. Водночас спеціальних досліджень правового забезпечення використання геотермальної енергії в Україні наразі в юридичній літературі бракує.

Метою статті є встановлення правових засад використання геотермальної енергії в Україні.

Вклад основного матеріалу дослідження. Накопичений в останні десятиліття досвід освоєння теплової енергії земних надр свідчить про те, що геотермальні ресурси успішно використовують понад 90 країн світу для виробництва електроенергії і тепла, задовольняючи при цьому різноманітні потреби господарської діяльності людини. Сумарна потужність діючих геотермальних станцій ГеоТЕС (теплових) і ГеоЕС (електричних) у світі становить близько 85 ГВт, з яких приблизно 15 % припадає на виробництво електрики, а решта – на виробництво теплової енергії. Лідерами виробництва геотермальної електричної та теплової енергії є США, Індонезія, Філіппіни, Туреччина, Нова Зеландія, Мексика, Кенія, Італія, Ісландія та Японія [1, с. 76].

За даними Державного агентства з енергоефективності та енергозбереження України, завдяки термогеологічним особливостям рельєфу та особливостям геотермальних ресурсів, наша країна має значний потенціал геотермальної енергії. Придатними для використання в Україні геотермальними ресурсами є термальні води, теплота нагрітих сухих гірських порід, а також ресурси нагрітих підземних вод, які виводяться з нафтою та газом діючими свердловинами нафтогазових родовищ.

Проте, на даний час в Україні наукові, геологорозвідувальні та практичні роботи зосереджені тільки на геотермальних ресурсах, які представлені термальними водами. Зокрема, економічно доцільний енергетичний ресурс термальних вод становить до 8,4 млн. тонн нафтового еквіваленту на рік [2].

Великі запаси термальних вод виявлено на території Чернігівської, Полтавської, Харківської, Луганської та Сумської областей. Проте

бувши в експлуатації свердловини термальних вод (мова йде про сотні свердловин) на території країни законсервовані. Разом з цим, в перспективі вони можуть бути відновлені для їх подальшої експлуатації як системи видобування геотермального тепла. Наразі найбільшого розвитку в Україні набув напрямок використання тепла верхніх шарів Землі за допомогою теплонасосних установок. В країні є достатньо геотермальних родовищ з високим температурним потенціалом (120–180 °C), що дає змогу використовувати геотермальне тепло також для виробництва електроенергії.

На відміну від інших альтернативних джерел енергії темпи нарощування виробничих потужностей геотермальної енергетики в Україні відбуваються значно повільніше. З кінця 90-х років ХХ сторіччя при наявності потужної науково-технічної бази для розвитку геотермальної енергетики були різко скорочені роботи по її освоєнню. Держава практично не інвестувала в створення технологій і обладнання для її розвитку. І це при тому, що країна має геотермальні ресурси майже на всій території.

Наразі відділом геотермальної енергетики Інституту відновлюваної енергетики НАН України проводяться успішні дослідження в галузі геотермальної енергетики з метою наукового забезпечення та практичної реалізації технологій виробництва теплової та електричної енергії на основі використання геотермальних ресурсів. Зокрема, в 2020 році був виданий «Атлас енергетичного потенціалу відновлюваних джерел енергії України», в якому наведені дані щодо розподілу електричного геотермального потенціалу на території окремих адміністративних областей України; створено електронну базу геотермальних об'єктів України [3, с. 266]. Вбачається, що їх здобутки та досвід з розробки методик у галузі видобування та використання геотермальної енергії, мають бути обов'язково враховані при розробці державної політики розвитку галузі та правового забезпечення підтримки її розвитку. Адже, незважаючи на всі переваги та великий потенціал, геотермальна енергетика може розвиватися лише за умови відповідної державної політики й підтримки, в т.ч. через механізм правового регулювання.

На даний час, правові засади використання геотермальних ресурсів встановлюються численними нормативно-правовими актами, які регулюють відносини у сфері природокористування, охорони довкілля, сплати рентних платежів, розвитку альтернативних джерел енергії тощо. За таких обставин, пересічним забудовникам та інвесторам важко зорієнтуватися в існуючому масиві неоднозначних, а іноді суперечливих правових вимог щодо їх використання, особливо з урахуванням

сучасної динамічності енергетичного, природно-ресурсового та екологічного законодавства.

Перш за все, слід зазначити, що сучасний стан правового регулювання використання підземних термальних вод, які є ключовим ресурсом отримання геотермальної енергії, характеризується подвійною правовою природою підземних вод. І водне, і надрове законодавство розглядає їх як власний об'єкт регулювання: водне – як частину водного фонду (ст. 3 Водного кодексу України), надрове – як корисну копалину, складову надр (ст. 5 Кодексу України про надра). Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України (далі – постанова КМУ) «Про затвердження переліків корисних копалин загальнодержавного і місцевого значення», підземні води як корисні копалини загальнодержавного значення поділяються на мінеральні, питні, промислові, теплоенергетичні [4].

Окрім правові норми щодо охорони і використання природних лікувальних ресурсів знаходимо в ст.ст. 15–19 Закону України «Про курорти» [5]. У відповідності з його нормами термальні води відносяться до категорії «природні лікувальні ресурси», оскільки їх використання зумовлене, насамперед, лікувальними властивостями. В той же час в Україні немає єдиного державного стандарту на лікувальні води, які можна також класифікувати на лікувальні мінеральні води, питні мінеральні води, термальні води. Разом із тим, термальні води є різновидом підземних вод і водночас, з точки зору їх геологічної будови, є корисними копалинами. Тому при використанні цих природних ресурсів з урахуванням їх подвійного правового режиму, слід керуватися і водним законодавством, і законодавством про надра. Складна правова природа підземних термальних вод призводить до ускладнення процесу реалізації правових норм у сфері використання геотермальних ресурсів та складнощів у правозастосовній діяльності, зокрема у судовій практиці [6].

Для потреб геотермальної енергетики використовують тепло (теплову енергію) підземних вод, отримане за допомогою забору води з водного об'єкта (у т.ч. з підземних вод) та отримання з неї електричної або теплової енергії. Вилучення теплоти з геотермальних джерел, як правило, потребує будівництва геотермальних станцій: ГеоТЕС (теплових) або ГеоЕС (електричних). На думку фахівців, загалом в Україні геотермальна електроенергетика може розвиватися за такими напрямами: 1) середні ГеоЕС одиничною потужністю 10–20 МВт на базі родовищ з температурою понад 120 °C; 2) малі ГеоТЕС одиничною потужністю 0,05–5 МВт з температурою 90–120 °C; 3) комбіновані електростанції з використанням геотермальної енергії та органічних палив (вугілля, газ, торф, біомаса); 4) комбіновані енерготехнічні вузли для виробництва електрики, тепла

та отримання цінних продуктів з геотермальних вод. До речі, в цій сфері прийняті державні національні стандарти, а саме: ДСТУ 7498:2014 «Геотермальна енергетика. Терміни та визначення понять», ДСТУ 7955:2015 «Геотермальна енергетика. Станції теплові геотермальні. Загальні технічні вимоги», ДСТУ 8300:2015 «Геотермальна енергетика. Станції електричні геотермальні. Загальні технічні вимоги» [3, с. 255].

Згідно нормативних вимог статей 48 та 49 Водного кодексу України [7], зазначена діяльність, яка здійснюється юридичними і фізичними особами з метою задоволення енергетичних потреб належить до спеціального водокористування, є платною та потребує отримання дозволу на спеціальне водокористування.

Водночас підземні води є різновидом корисних копалин загальнодержавного значення. Відповідно статтями 16 та 21 Кодексу України про надра (далі – КУпН) [8] визначено, що користування надрами для видобування підземних вод (крім мінеральних) здійснюється на підставі *спеціального дозволу на користування надрами* без надання гірничого відводу. На даний час, зазначені спеціальні дозволи надаються переможцям аукціонів з продажу спеціальних дозволів на користування надрами в порядку, затвердженому постановою КМУ від 23 вересня 2020 року [9].

Специфіка використання підземних вод в даному випадку фактично полягає в здійсненні спеціального водокористування і спеціального надрокористування. Отже, набуття права користування підземними водами полягає у необхідності отримання одночасно двох документів: а) дозволу на спеціальне водокористування та б) спеціального дозволу на користування надрами. При цьому спеціальний дозвіл на користування надрами дає право на видобування підземних вод, а дозвіл на спеціальне водокористування – право на їх використання.

Разом з цим, Кодекс України про надра передбачає випадки, за яких господарючі суб'єкти мають право видобувати підземні води *без спеціального дозволу на користування надрами*. Такі випадки передбачені статтею 23 КУпН, яка закріплює право землевласників і землекористувачів в межах наданих їм земельних ділянок без спеціальних дозволів та гірничого відводу видобувати підземні води (крім мінеральних) для всіх потреб, крім виробництва фасованої питної води, за умови, що обсяг видобування підземних вод із кожного з водозаборів не перевищує 300 кубічних метрів на добу. Отже, землекористувач або власник землі, юридична або фізична особа провадять забір підземних вод за допомогою свердловини (споруди, технічного пристрою) за умови, що продуктивність водозабору не перевищує 300 куб. м на добу і він не виробляє фасовану питну воду [10, с. 163].

Специфіка використання підземних вод в зазначеному випадку фактично полягає в здійсненні загального надрокористування і спеціального водокористування. Отже, набуття права користування підземними водами полягає у необхідності отримання лише одного документа – дозволу на спеціальне водокористування.

За користування підземними водами Податковим кодексом України (далі – ПКУ) передбачено рентну плату за спеціальне використання води (ст. 255 ПКУ) та за користування надрами для видобування корисних копалин (пп. 252.1.1 п. 252.1 ст. 252 ПКУ) [11]. Тобто, у законодавстві склалася ситуація, коли за один і той самий природний ресурс – підземну воду, потенційні виробники геотермальної енергетики сплачують двічі: як за воду і як за корисну копалину. Вбачається, що другий платіж виробники сплачують не за підземну воду (як корисну копалину), а за користування надрами при її видобуванні.

Аналіз сучасного енергетичного законодавства надає підстави відзначити, що наразі підвалини правового регулювання використання та стимулювання розвитку альтернативних джерел енергії, в т.ч. геотермальної енергії, містяться в Законах України: «Про енергозбереження» від 01 липня 1994 року (втратив чинність), «Про альтернативні джерела енергії» від 20 лютого 2003 року, «Про теплопостачання» від 2 червня 2005 року, «Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення “зеленого” тарифу» від 25 вересня 2008 року.

Перші редакції названих Законів закріплювали лише національні цілі в галузі альтернативної енергетики, проте не визначали конкретних механізмів заохочення використання геотермальних джерел енергії. Крім того, до 2016 року Закон України «Про альтернативні джерела енергії» визначення геотермальної енергії не містив, а лише відносив геотермальну енергію до ВДЕ як одного з видів альтернативних джерел енергії. Не визначав цього поняття й Закон України «Про енергозбереження», хоча теж називав енергію тепла Землі серед нетрадиційних та поновлювальних джерел енергії.

Певні позитивні зрушення в напрямку спрощення умов провадження підприємницької діяльності у сфері геотермальної енергії, відбулися у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про альтернативні джерела енергії» щодо віднесення теплових насосів до обладнання, яке використовує відновлювані джерела енергії» від 1 листопада 2016 року [12]. Прийняття цього Закону було обумовлено необхідністю забезпечення виконання взятих на себе Україною зобов'язань щодо адаптації національного законодавства до законодавства Енергетич-

ного Співтовариства, зокрема Директиви Європейського Парламенту та Ради 2009/28/ЄС про заохочення до використання енергії, виробленої з відновлюваних джерел енергії, а саме врегулювання питання належності енергії, що використовується тепловими насосами, до енергії з відновлюваних джерел.

Новації, внесені до Закону України «Про альтернативні джерела енергії», полягали в наступному.

По-перше, були надані визначення термінів: геотермальної енергії, гідротермальної енергії та аеротермальної енергії (ст. 1). Всі перелічені види енергії уявляють собою енергію, що накопичена в формі теплової енергії: геотермальна енергія – під твердим шаром земної поверхні; гідротермальна енергія – в поверхневих водах; аеротермальна енергія – у повітряному середовищі. Наразі, в юридичній літературі висувається думка, що фактично гідротермальна енергія це різновид геотермальної енергії, тому немає сенсу окремого виділення в законодавстві терміну «гідротермальна енергія», адже термін «геотермальна енергія» враховує його [13, с. 142].

По-друге, отримана за допомогою теплових насосів аеротермальна, гідротермальна або геотермальна тепла енергія відноситься до такої, що видобута з відновлюваних джерел енергії за умови, що кінцевий вихід енергії значно перевищує первинне споживання енергії, потрібної для приведення в дію теплових насосів (ст. 10).

Обчислення частки енергії, виробленої тепловими насосами, з метою формування звіту для Енергетичного Співтовариства про досягнутий прогрес у сприянні та використанні енергії з відновлюваних джерел, здійснюється відповідно до методики, затвердженої Наказом Мінрегіону України від 12 березня 2018 року № 52 [14]. Згідно Додатку 3 зазначеної методики, – теплові насоси в залежності від виду теплоносіїв для вилучення/віддачі теплоти поділяються на класи. Так, геотермальні теплові насоси «ґрунт-повітря», «ґрунт-вода» базуються на використанні енергії ґрунту та ґрунтових вод.

Слід зауважити, що в багатьох країнах світу поряд з будівництвом теплових геотермальних станцій (ГеоТЕС), в останні роки активно розвиваються геотермальні системи тепlopостачання на основі теплових насосів. За оцінками, 70,95% загальної потужності геотермальних теплових систем у світі припадає на теплонасосні системи. Найбільшого розвитку ці технології набули в США, Китаї, Швеції, Німеччині і Франції. У таких системах як первинне джерело тепла використовують низькопотенційну (температурою до 55 °С) термальну воду і петротермальну енергію верхніх шарів земної кори [15, с. 64]. Практично в усіх регіонах України є значні запа-

си низькопотенційних термальних вод, які можна використовувати в системах тепlopостачання з тепловими насосами. Єдині вимоги до геологічного вивчення, геолого-економічної оцінки родовищ теплоенергетичних підземних вод та умов визначення їх підготовленості до промислового освоєння, встановлює Інструкція із застосування Класифікації запасів і ресурсів корисних копалин державного фонду надр до родовищ теплоенергетичних підземних вод, затверджена наказом Державної комісії України по запасах корисних копалин від 07 червня 2007 року № 182.

На нашу думку, з метою удосконалення правового регулювання відносин у сфері використання енергії докільля в Україні, необхідним є розробка державної стратегії розвитку та використання енергії докільля, а також дієвого механізму правового забезпечення державної підтримки розвитку виробництва теплової енергії з природних енергетичних джерел докільля [16, с. 647].

Розглянемо найбільш поширені засадничі правові механізми стимулювання розвитку геотермальної енергетики в Україні.

На даний час, основним стимулюючим інструментом державної політики, спрямованої на виробництво електроенергії з геотермальних джерел є застосування «зеленого тарифу», адже участь в аукціонах з розподілу квот підтримки для виробників енергії з геотермальних джерел є добровільною. Так, відповідно до Закону України «Про альтернативні джерела енергії» [17], «зелений» тариф для суб'єктів господарювання, які виробляють електричну енергію з геотермальної енергії, встановлюється на рівні роздрібного тарифу для споживачів другого класу напруги на січень 2009 року, помноженого на коефіцієнт «зеленого» тарифу для електричної енергії, виробленої з геотермальної енергії.

Розміри таких коефіцієнтів наводяться в ч. 22 ст. 9¹ Закону, за якою для електроенергії, виробленої з геотермальної енергії, вони становлять для об'єктів або його пускових комплексів, введених в експлуатацію: а) з 1 липня 2015 р. по 31 грудня 2019 р. – 2,79; б) з 1 січня 2020 р. по 31 грудня 2024 р. – 2,51; в) з 1 січня 2025 р. по 31 грудня 2029 р. – 2,23. Неважко помітити, що для об'єктів, введених в експлуатацію до 30 червня 2015 року такі коефіцієнти взагалі відсутні.

У випадку вироблення електричної енергії споживачами, у т.ч. енергетичними кооперативами, з геотермальної енергії генеруючими установками, встановлена потужність яких не перевищує 150 кВт, – «зелений» тариф встановлюється на рівні роздрібного тарифу для споживачів другого класу напруги на січень 2009 року, помноженого на коефіцієнт «зеленого» тарифу для електричної енергії, виробленої споживачами, у т.ч. енергетичними кооперативами, з геотермальної енергії

генеруючими установками, встановлена потужність яких не перевищує 150 кВт [17].

Відповідно до ч. 24 ст. 9¹ Закону «Про альтернативні джерела енергії», розміри таких коефіцієнтів встановлюється на рівні: а) з 1 січня 2019 р. по 31 грудня 2019 р. – 2,79; б) з 1 січня 2020 р. по 31 грудня 2024 р. – 2,51; в) з 1 січня 2025 р. по 31 грудня 2029 р. – 2,23. Отже, такі коефіцієнти були запроваджені лише з 2019 року.

Зазначену норму, безперечно, можна назвати однією з вагомих спроб стимулювання розвитку суб'єктів малого та середнього підприємництва в Україні, зокрема, шляхом включення енергетичних кооперативів до переліку суб'єктів стимулювання виробництва електричної енергії з геотермальних джерел на основі «зеленого» тарифу. Проте, відсутність системної державної підтримки саме геотермального напрямку альтернативної енергетики, зводить нанівець все позитивні зрушення в цьому напрямку.

Вбачається, відсутність дієвих економічних стимулів для будівництва та експлуатації геотермальних теплових та електричних станцій, зумовлює необхідність законодавчо встановити економічно привабливі коефіцієнти «зеленого» тарифу на геотермальний тип енергії, які співставні з тарифами для електроенергії, виробленої з енергії сонячного випромінювання наземними об'єктами електроенергетики.

Позитивно слід сприймати передбачений Законом «Про альтернативні джерела енергії» (ст. 9²) правовий механізм державної підтримки геотермальної енергетики за допомогою механізму *надбавки до «зеленого» тарифу*, аукціонної ціни за дотримання рівня використання обладнання українського виробництва на об'єктах електроенергетики, що виробляють електричну енергію з геотермальних джерел введених в експлуатацію з 1 липня 2015 року по 31 грудня 2024 року (в розмірі 5–20%).

Одним з основних напрямів розвитку систем теплопостачання, згідно ст. 7 Закону України «Про теплопостачання» є використання геотермальних вод, як одного з видів альтернативних джерел енергії. Реалізація зазначеного положення проявляється у застосуванні такого господарсько-правового засобу стимулювання виробництва теплової енергії з альтернативних джерел, як стимулюючий *тариф на теплову енергію*. Його суть полягає у тому, що тарифи на теплову енергію для суб'єктів господарювання, що здійснюють її виробництво на установках з використанням альтернативних джерел енергії, включаючи теплоелектроцентралі, теплоелектростанції та когенераційні установки, для потреб установ та організацій, що фінансуються з державного чи місцевого бюджету, а також для потреб населення встановлюються на рівні 90 відсотків діючого

для суб'єкта господарювання тарифу на теплову енергію, вироблену з використанням природного газу, для потреб відповідної категорії споживачів (ч. 4 ст. 20 Закону України «Про теплопостачання») [18].

Вбачається, що встановлення такого тарифу має позитивно вплинути на генерацію тепла на основі геотермальних джерел енергії, адже він дає змогу знизити собівартість теплової енергії, що може сприятливо відобразитися на формуванні тарифів для кінцевих споживачів. Проте, недостатнє державне фінансування проектів у галузі геотермальної енергетики утворює ризики щодо нерентабельності таких проектів. До того ж встановлення стимулюючих тарифів на теплову енергію «не з газу» без диференціації ВДЕ, що використовуються для її виробництва, створює нерівні умови для виробників теплової енергії на основі геотермальних джерел.

Перелічені правові механізми стимулювання розвитку геотермальної енергетики доповнюються за рахунок *податкових пільг* (звільнення від податку на додану вартість) та *митних пільг* (звільнення від оподаткування митом) при ввезенні на митну територію України або вивезенні за її межі матеріалів, устаткування, комплектуючих для будівництва, які не виробляються в країні.

Висновки. За своєю сутністю геотермальні ресурси є не тільки вагомим енергетичним ресурсом, який нині успішно використовують для виробництва електроенергії та тепла, але одночасно і корисною копалиною, частиною водних ресурсів. В процесі реалізації права користування підземними термальними водами, як найбільш освоєним різновидом геотермальних ресурсів, має місце комплексне використання декількох природних об'єктів, а саме: водного об'єкту, ділянки надр та ділянки землі.

Відносини у сфері використання підземних термальних вод за своєю правовою природою є неоднорідними, оскільки такий природний об'єкт, як термальні води, зумовлює різні види їх використання: надкористування, водокористування та землекористування, які пов'язані між собою, проте регулюються різними нормативно-правовими актами природноресурсового, земельного законодавства. Так, право на видобування підземних термальних вод регулюється – надровим законодавством; право на їх використання – водним законодавством, надання земельних ділянок для розміщення геотермальних установок – земельним законодавством. Правові, економічні, екологічні та організаційні засади використання геотермальної енергії визначає енергетичне законодавство. Сплата рентних платежів за користування надрами для видобування корисних копалин та спеціального водокористування регулюється податковим законодавством.

Специфіка використання підземних вод для потреб геотермальної енергетики дозволила виділити два правові режими такого користування: спеціальне водокористування і спеціальне надрокористування; загальне надрокористування і спеціальне водокористування. Перший режим є найпоширенішим в геотермальній енергетиці, оскільки має місце видобування підземних вод з водозаборів в обсязі понад 300 кубічних метрів на добу. Складається ситуація, коли набуття права користування підземними водами передбачає для виробників геотермальної енергетики необхідність не тільки одночасного отримання двох документів: дозволу на спеціальне водокористування та спеціального дозволу на користування надрами, але і сплати двох видів рентної плати: за спеціальне використання води та за користування надрами для видобування корисних копалин.

Наявність неоднозначних, суперечливих правових вимог надрового та водного законодавства з використання геотермальних ресурсів призводить до ускладнення процесу реалізації правових норм у сфері їх використання та складнощів у правозастосовній діяльності.

Аналіз найбільш поширених засадничих правових механізмів стимулювання розвитку геотермальної енергетики дозволив встановити, що для виробників енергії з геотермальних джерел участь в аукціонах з розподілу квот підтримки є добровільною, і тому основним стимулюючим інструментом державної політики залишається застосування «зеленого тарифу». Це положення зумовлює необхідність законодавчо встановити економічно привабливі коефіцієнти «зеленого» тарифу на геотермальний тип енергії, які співставні з тарифами для електроенергії, виробленої з енергії сонячного випромінювання наземними об'єктами електроенергетики.

Вагомою спробою підтримки суб'єктів малого та середнього підприємництва в Україні було включення у 2019 році енергетичних кооперативів до переліку суб'єктів стимулювання виробництва електроенергії з геотермальних джерел на основі «зеленого» тарифу. Разом з цим, відсутність системної державної підтримки геотермального напрямку енергетики, зводить нанівець всі позитивні зрушення в цьому напрямку.

Встановлення стимулюючого тарифу на теплову енергію має позитивно вплинути на генерацію тепла на основі геотермальних джерел енергії. Проте, недостатнє державне фінансування проєктів у цій галузі утворює ризики щодо нерентабельності таких проєктів. Встановлення таких тарифів без диференціації ВДЕ, що використовуються для виробництва теплової енергії, створює нерівні умови для її виробників на основі геотермальних джерел.

Введення до законодавства про альтернативну енергетику положень щодо теплового насоса та визнання енергії, яка виробляється за його допомогою відновлюваною, сприятиме заохоченню використання значних запасів низькопотенційних термальних вод, які є практично в усіх регіонах України, в системах тепlopостачання з тепловими насосами. З метою удосконалення правового регулювання відносин у сфері використання енергії докільля в Україні, необхідною є розробка державної стратегії розвитку та використання енергії докільля та механізму правового забезпечення державної підтримки виробництва теплової енергії з природних енергетичних джерел докільля.

Під впливом сучасних енергетичних тенденцій в Україні вже закладені засади для правового регулювання використання геотермальної енергетики. Але зазначені позитивні зрушення в напрямку стимулювання виробництва та споживання геотермальної енергії поки що не можуть забезпечити конкурентоспроможність та інвестиційну привабливість проєктів з будівництва геотермальних теплових та електричних станцій в Україні. Як наслідок, на даний час в країні немає діючих геотермальних електростанцій. Отже, необхідність удосконалення та доопрацювання існуючих економіко-правових стимулів до використання геотермальної енергії не викликає сумнівів.

З метою забезпечення дієвого, взаємоузгодженого механізму правового регулювання використання геотермальної енергії та забезпечення державної підтримки її розвитку, вкрай необхідним є прийняття спеціального закону про геотермальні ресурси, який би врегулював всі правовідносини, що виникають у процесі розвідки, вивчення, використання та охорони геотермальних ресурсів, і усунув існуючі проблеми у цій сфері.

Література

1. Долінський А.А., Халатов А.А. Геотермальна енергетика : виробництво електричної і теплової енергії. *Вісник НАН України*. 2016. № 11. С. 76–86.
2. Геотермальна енергія. *Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України*. URL: <https://sae.gov.ua/uk/ae/geoenergy> (дата звернення: 18.03.2023).
3. Відновлювані джерела енергії / за заг. ред. С.О. Кудрі. Київ : Інститут відновлюваної енергетики НАНУ, 2020. 392 с.
4. Про затвердження переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення : в ред. постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2011 року № 1370. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/827-94-p#Text> (дата звернення: 05.04.2023)
5. Про курорти : Закон України від 5 жовтня 2000 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 50. Ст. 435.
6. Обіюх Н.М. Правове регулювання використання термальних вод за законодавством країн Європейського Союзу та України. *Науковий вісник Ужгородського*

національного університету. Серія ПРАВО. 2015. Вип. 35. Ч. II. Т. 2. С. 50–54.

7. Водний кодекс України : прийнятий 6 червня 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 24. Ст. 189.

8. Кодекс України про надра від 27 липня 1994 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 36. Ст. 340.

9. Про затвердження Порядку проведення аукціонів з продажу спеціальних дозволів на користування надрами : постанова Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2020 р. № 993. *Офіційний вісник України*. 2020. № 88. Ст. 2825.

10. Сердюк О.В. Актуальні правові проблеми використання підземних вод. *Проблеми законності*. Х. : Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2011. Вип. 116. С. 160–167.

11. Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. Ст. 112.

12. Про внесення змін до Закону України «Про альтернативні джерела енергії» щодо віднесення теплових насосів до обладнання, яке використовує відновлювані джерела енергії : Закон України від 01 листопада 2016 року. *Офіційний вісник України*. 2016. № 98. Ст. 3179.

13. Кузьміна М.М. Правові особливості функціонування об'єктів відновлюваної енергетики. *Економічна теорія та право*. 2018. № 2 (33). С. 136–145.

14. Про затвердження Методики обчислення частки енергії, виробленої тепловими насосами з відновлюваних джерел : наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 12 березня 2018 року № 52. *Офіційний вісник України*. 2018. № 34. Ст. 1210.

15. Долінський А.А., Ободович О.М. Світовий досвід використання геотермальної енергії та перспективи її розвитку в Україні. *Вісник НАН України*. 2016. № 3. С. 62–69.

16. Платонова Є.О. Правові аспекти використання енергії доквілля України в умовах євроінтеграції. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1. С. 644–647.

17. Про альтернативні джерела енергії : Закон України від 20 лютого 2003 року. *Офіційний вісник України*. 2003. № 12. Ст. 522.

18. Про теплопостачання : Закон України від 2 червня 2005 року. *Офіційний вісник України*. 2005. № 27. Ст. 1532.

Дослідження здійснене в межах виконання проекту «Альтернативна енергетика в Україні: шляхи системного законодавчого стимулювання» за фінансової підтримки Національного фонду досліджень України (Договір про виконання наукового дослідження і розробки за рахунок грантової підтримки № 74/0360 від 01.05.2023)